

Jerzy Z. Pająk

Akademia Świętokrzyska w Kielcach

Polska Partia Socjalistyczna w okręgu kieleckim w latach I wojny światowej

W momencie wybuchu wojny nie istniała w Kielcach organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej. Najsilniejsze niewątpliwie w mieście ugrupowanie polityczne podczas rewolucji 1905–1907 zostało rozbite w wyniku represji carskiego aparatu policyjnego. W latach 1907–1911 wysiłek rosyjskiej policji w Kielcach został bowiem skierowany głównie przeciwko siłom rewolucyjnym – w tym Polskiej Partii Socjalistycznej, a po rozłamie w 1906 r. PPS-Frakcji Rewolucyjnej¹. Większość pozostałych na wolności aktywistów partii, m.in. Franciszek Loeffler, Włodzimierz Sienkiewicz, angażowała się w tym czasie przede wszystkim w prace oświatowe prowadzone przez Stowarzyszenie Kursów dla Analfabetów Dorosłych, kielecki Oddział Towarzystwa Kultury Polskiej oraz Bibliotekę Publiczną w Kielcach². Od 1913 r. zaczęli do Kielc powracać działacze i członkowie PPS wydaleny z miejsca zamieszkania w trybie administracyjnym – podejmowane jednak próby odtworzenia struktury partii nie przyniosły żadnego rezultatu.

Wybuch wojny zastał więc socjalistów w Kielcach w stanie rozbitcia organizacyjnego. Wkroczenie do Kielc strzelców w pierwszych dniach sierpnia 1914 r. również paradoksalnie przyczyniło się do osłabienia tego środowiska. Duża bowiem część politycznie aktywnych członków PPS wstąpiła do oddziałów strzeleckich,

---

¹ W Kielcach, po rozłamie w PPS w 1906, organizacja pepeesowska, z liderem partii Franciszkiem Loefflerem na czele, opowiedziała się po stronie Frakcji. Na postawę kieleckich działaczy istotnie wpłynął Marian Malinowski, ps. „Wojciech”.

² Zob. szerzej na ten temat, L. Kowalczyk-Mroczkowska, *Rola postępowej inteligencji kieleckiej w kształtowaniu poglądów miejscowego społeczeństwa poprzez książkę i czasopismo w latach 1905–1915*, „Rocznik Świętokrzyski” 1989, t. 16, s. 203–218; tejże, *Działalność Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Kielcach w latach 1908–1918*, „Rocznik Świętokrzyski” 1980, t. 18, s. 67–87.

przykładem tu może być chociażby Stanisław Sobierajski służący w latach 1914–1915 w żandarmerii legionowej. Opuszczenie Kielc przez legionistów i oddziały austriackie we wrześniu 1914 r. zmusiło również do ucieczki przed Rosjanami tych, którzy zaangażowali się w prace komisariatów Rządu Narodowego, a potem Polskiej Organizacji Narodowej. Przyczyniło się to niewątpliwie do całkowitego zniknięcia w pierwszym roku wojny działalności socjalistów w Kielcach.

Z podobnymi problemami jak w Kielcach spotykała się PPS we wszystkich ośrodkach ówczesnego Królestwa Polskiego. Dopiero wybranie nowego Centralnego Komitetu Robotniczego PPS (Feliks Perl, Tomasz Arciszewski i Marian Malinowski) na I Konferencji Partyjnej w grudniu 1914 r. w Zagłębiu Dąbrowskim pozwoliło na podjęcie systematycznych prac organizacyjnych w Kongresówce³. Zgodnie z przyjętą w tym czasie linią polityczną PPS, stanowiła w tym czasie część składową orientacji antyrosyjskiej. Do listopada 1914 r. popierano więc akcję strzelecką Józefa Piłsudskiego oraz uczestniczono w tworzeniu jej politycznych odpowiedników, jak komisariaty Rządu Narodowego⁴ a potem PON⁵. Od stycznia 1915 r. w okupowanej przez państwa centralne części Królestwa współtworzono także struktury Zjednoczenia Stronnictw Niepodległościowych byłego zaboru rosyjskiego⁶.

Zasady programowe, którymi kierowała się w tym czasie PPS, sprecyzowano w trakcie II Konferencji Centralnej PPS zorganizowanej w trakcie świąt wielkanocnych w kwietniu 1915 r. Jej uchwały stwierdzały, iż PPS „podczas wojny obecnej występuje bezwzględnie i jak najbardziej stanowczo przeciwko n a j a z d o w i m o s k i e w s k i e m u . Walkę z najazdem moskiewskim w tej rozstrzygającej chwili dziejowej Konferencja uważa za najświętszy obowiązek polskiego ludu pracującego”⁷. Celem, jaki miano osiągnąć, było: „prawo stanowienia o swoim losie – zdobycie wolnej Ojczyzny – rządy demokratyczne polskie na polskiej ziemi”⁸. Za przywódcę w tej walce uznawano Józefa Piłsudskiego, zaś „w Legionach, walczących przeciwko Moskwie” widziano „kadry wojska polskiego, które powinno się stać siłą, aby wywalczyć Narodowi niepodległość”. Opowiadając się za współdziałaniem z Naczelnym Komitetem Narodowym, uznawano go za reprezentację narodową, akcentując zarazem potrzebę odrębnego zorganizowania Króle-

³ J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1918*, Warszawa 1983, s. 151.

⁴ Szerzej na temat udziału socjalistów w komisariatach zob. T. Pelczarski, *Komisariaty Wojskowe Rządu Narodowego w Królestwie Polskim 6 VIII – 5 LX 1914 (Geneza i działalność)*, Warszawa 1939.

⁵ Szerzej na temat udziału socjalistów w PON zob.: J. Z. Pająk, *Z dziejów Polskiej Organizacji Narodowej (wrzesień – grudzień 1914)*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1996, t. 14, s. 97–118.

⁶ Szerzej na ten temat: J. Z. Pająk, *O rząd i armię. Centralny Komitet Narodowy (1915–1917)*, Kielce 2003, s. 38–40.

⁷ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 3, Sprawozdanie z Konferencji centralnej Polskiej Partii Socjalistycznej, IV 1915, k. 6.

⁸ Tamże.

stwa. Konferencja uznała bowiem, „za najodpowiedniejsze dziś przygotowanie ze strony Królestwa do budowy przyszłej władzy narodowej [...] współdziałanie stronnictw i organizacji niepodległościowych”⁹.

Ostateczne opuszczenie Kielc w maju 1915 r. przez wojsko i administrację rosyjską stworzyło również i w tym mieście sprzyjające warunki dla pracy socjalistów. Po powrocie do Kielc Franciszka Loefflera i Stanisława Sobierajskiego, przy współdziałaniu Jędrzeja Moraczewskiego i Mariana Malinowskiego, po kilku zebraniach udało się w sierpniu 1915 r. wreszcie odbudować struktury Polskiej Partii Socjalistycznej¹⁰. Całością prac partii kierował Kielecki Komitet Robotniczy PPS w następującym składzie: przewodniczący Franciszek Loeffler, kolporter Stefan Artwiński oraz przewodniczący czterech dzielnic partyjnych, na które podzielono miasto¹¹ – Stanisław Sobierajski, Karol Rutkiewicz, Adam Nowicki, Tomasz Stachacz. Socjaliści, chcąc zwiększyć swój wpływ, powołali również do życia związki zawodowe działające wśród stolarzy, kamieniarzy, drukarzy. Od jesieni 1915 r. rozpoczął także działalność związek z partią Związek Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej. Wśród członków i sympatyków partii rozprowadzono około 100 egzemplarzy „Robotnika”¹². Na odbytym między 6 a 8 stycznia 1916 r. XII Zjeździe PPS w Piotrkowie okręg kielecki reprezentował jeden delegat, był nim F. Loeffler¹³. Po raz pierwszy od długiego czasu, na zorganizowanej dla członków i sympatyków partii majówce na Biesaku, obchodzono w Kielcach 1 Maja. Wydano także okolicznościową odezwę¹⁴, ale odwołano pochód, przygotowując się do świętowania 3 Maja¹⁵.

⁹ Tamże, k. 8.

¹⁰ J. Z. Pająk, *O rząd i armię*, s. 317.

¹¹ APKr, NKN, t. 106, Sprawozdanie posła Jędrzeja Moraczewskiego ze Zjazdu PPS odbytego w dniach 6, 7 i 8 stycznia 1916 w Piotrkowie, k. 149–150.

¹² Tamże, k. 150.

¹³ Tamże, k. 141; AAN, Archiwum PPS, t. 305/VI/163, Akta Komisji Odznaczeniowej PPS, k. 357.

¹⁴ Czytamy w niej: „Towarzysze! Zbliża się dzień 1-szy Maja, dzień święta proletariatu całego świata. Dzień ten w bieżącym roku wojny, proletariat każdego kraju tak będzie obchodził, jak warunki jego bytu pozwolą. Dzień ten proletariat polski również inaczej musi świętować niż w latach przedwojennych. Nie wzywamy dziś więc nikogo do przerywania w dniu 1-szym Maja pracy zarobkowej, nie wystawiamy żadnych żądań ekonomicznych, pozostawiając i to przyszłości, wzywamy natomiast każdego świadomego swych obowiązków obywatelskich towarzysza robotnika, aby nie ociągając się dłużej, stanął do pracy narodowej, mającej na celu wywalczenie dla całego narodu lepszej [...]. Warsztat pracy narodowej nas wzywa. Stańmy doń wszyscy jak jeden mąż, pracujmy dla wspólnego dobra – ile sił. Bądźmy ostrożni i na zakusy prowokatorów wrażliwych – uważni. Gdy zaś chwila stanowcza nadejdzie, gdy sprawa wolnej i niepodległej ojczyzny ofiar od was zażąda – bądźcie gotowi oddać JEJ KREW I MIENIE! NIECH ŻYJE WOLNA NIEPODLEGŁA POLSKA LUDOWA! NIECH ŻYJE POLSKA PARTIA SOCJALISTYCZNA”. AAN, PPS (Fracja Rewolucyjna), t. 15/IV-3, Polska Partia Socjalistyczna. Towarzysze! k. 1.

¹⁵ Jak pisze Jan Pazdur: „Kielecki Komitet PPS, pragnąc nadać obchodowi Konstytucji 3 Maja bardziej masowy charakter, odwołał Święto Pracy, aby robotnicy razem z innymi klasami zdemontowali gotowość współdziałania w akcji narodowej”, J. Pazdur, *Dzieje Kielc 1864–1939*, Wrocław 1971, s. 90.

Zaangażowanie czołówki socjalistów w prace niepodległościowe, o czym piszę dalej, rzutowało początkowo negatywnie na sam rozwój PPS w Kielcach. Powolna odbudowa struktur partii doprowadziła jednak do tego, że pod koniec 1916 r. organizacja kielecka liczyła około 100 członków ścisłych¹⁶. Była ona według raportu Komendy Okręgu Polskiej Organizacji Wojskowej – „najlicniejszą z organizacji politycznych” i miała „duże wpływy wśród robotników i rzemieślników. Na prowincji ma luźne stosunki”¹⁷. Istotnym sprawdzianem realnych wpływów partii był jej udział w wyborach miejskich w Kielcach¹⁸. Wybory miały charakter kurialny, co wpłynęło na ich ostateczny wynik. PPS uczestniczyła w nich jako część składowa Polskiego Robotniczego Komitetu Wyborczego, grupującego poza nią stronnictwa i organizacje lewicy niepodległościowej¹⁹. W Kielcach, w odróżnieniu od większości miast Królestwa Polskiego, doszło w kurii IV do „sojuszu z NZR, który – jak pisano w sprawozdaniu na zjazd PPS – w Ziemi Kieleckiej różni się pod wieloma względami od reszty tej partii”²⁰. Taka ocena Narodowego Związku Robotniczego przez pepeesowców kieleckich wynikała w dużej mierze z doświadczeń dobrej współpracy pomiędzy tymi partiami na forum Komitetu Narodowego i Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej. W wyniku wyborów ugrupowania lewicy niepodległościowej otrzymały w kurii IV trzy mandaty radnych, prawica także trzy, a ugrupowania żydowskie cztery. Z ramienia Polskiej Partii Socjalistycznej radnymi zostali: F. Loeffler i K. Rutkiewicz²¹. Taki wynik wyborów w kurii powszechnej należy oceniać jako wyraz słabości wpływów PPS wśród grup rzemieślniczych i robotniczych miasta, wśród których znaczącą rolę na przełomie 1916 i 1917 r. odgrywała chadecja²².

Jednym z głównych pól działalności partii było organizowanie samopomocy społecznej w związku z trudną sytuacją wywołaną wojną i polityką Austro-Węgrów. Niezależnie bowiem od wspomnianego pewnego liberalizmu wobec działalno-

---

¹⁶ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

¹⁷ CAW, POW, t. 394, Raport polityczny Komendy Okręgu VI POW, 1 XI 1916 r., k. 255.

¹⁸ Na temat ordynacji wyborczej i warunków przeprowadzania wyborów w Kielcach zob. J. Z. Pająk, *Powstanie i rozwój samorządu w miastach Królestwa Polskiego podczas I wojny światowej*, w: *Z historii ustroju państwa polskiego od XIV do XX wieku*, pod red. W. Salety, Kielce 2003, s. 103–114, M. Wrzosek [Czapska], *Austriackie władze okupacyjne i samorząd miejski w Kielcach w czasie I wojny światowej (organizacja i funkcjonowanie)*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. 13, s. 183–193.

¹⁹ MNKi, sygn. H/475, Towarzysze i obywatele wyborcy! Kielce 24 XI 1916, k. 1.

²⁰ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

²¹ J. Z. Pająk, *O rząd i armię*, s. 186.

²² AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

ści politycznej PPS i innych organizacji władze okupacyjne prowadziły brutalną eksploatację terenów Królestwa opuszczonych przez Rosjan. W raporcie POW dotyczącym okręgu kieleckiego pochodzącym z listopada 1916, czytamy:

W dziedzinie ekonomicznej – eksploatacja kraju do ostatecznych granic; sekwestry, pobory, rekwizycje przeprowadzają władze austriackie ze zwykłym swoim nietaktem. Biorą wszystko, płacą minimalną część wartości. Rekwizycja zboża, podług z góry ustanowionego sekwestru, postępuje opornie; ludność wiejska dostarczać zboża do odpowiednich składów i biur dobrowolnie nie kwapi się. Wobec tego władze zastosowały cały szereg środków przymusowych, jak np. zamknięcie młynów w powiecie stopnickim i pozbawienie ludności mąki, aż do czasu wydania i dostarczenia zarekwirowanej ilości zboża²³.

Przy okazji rekwizycji dzwonów dochodziło do żywiołowego oporu ludności. Wspomniany raport w tej sprawie stwierdzał:

Na tym tle miało miejsce wiele zająć oraz starć oburzonej, a religijnej ludności z policją i wojskiem. Krwawe awantury miały miejsce w Kijach (powiat kielecki) i w Kielcach. 20 października [1916] przy zdejmowaniu dzwonów z kościoła Katedralnego wywiązała się bójka między rozwścieczonym tłumem, a żandarmami. Było wielu poturbowanych z obu stron: poraniono kilka kobiet, jedna z nich zmarła w szpitalu więziennym – aresztowanych po kilku dniach wypuszczono²⁴.

Taka polityka okupanta powodowała od 1917 r. coraz gorszą sytuację w zakresie aprowizacji mieszkańców miasta²⁵ oraz postępującą radykalizację nastrojów²⁶. Na forum Rady Miejskiej radni socjalistyczni wielokrotnie domagali się usprawnienia systemu dystrybucji żywności i oddania go pod kontrolę społeczną. Między innymi pod koniec września 1917 r. K. Rutkiewicz odczytał na posiedzeniu Rady Miejskiej interpelację podpisaną przez 180 wyborców. Żądano w niej usunięcia nieprawidłowości w pracy Wydziału Apropowizacyjnego i wprowadzenia w jego skład delegatów wybranych na wiecu robotniczym. Interpelacja została poparta przez zwolenników PPS, którzy w tym dniu obsadzili tłumnie galerię w sali obrad²⁷.

²³ CAW, POW, t. 394, Raport polityczny Komendy Okręgu VI POW, 1 XI 1916 r., k. 255.

²⁴ Tamże.

²⁵ Szerzej na temat aprowizacji miasta i trudności życia codziennego oraz chorób wywołanych wojną J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 112–121.

²⁶ Według oceny Komendy Okręgu VI POW z maja 1917 „Sprawy aprowizacyjne najgorzej przedstawiają się w Kielcach, powiatach kieleckim i olkuskim. W innych powiatach nie jest źle. Chłopi zboże na swoją potrzebę mają [...]. Słyszcy się coraz częściej głosy, żeby kraj »odaustriaczyć«, mówi się też o rewolucji. Dnia 4 czerwca [1917] w Kielcach – poszedł tłum z kamieniami przed c. i k. Komendę [Obwodową]. Delegację kobiet przyjęto – opowiedziano wiele pięknych słów – wreszcie tłum posłano do aprowizacji. Tłum aprowizację rozmontował, pobito przy tym dotkliwie c. i k. żandarma w obecności żołnierzy. [Na koniec] wprowadzono pluton Bośniaków, którzy tłum rozpędzili”. CAW, POW, t. 402, Raport polityczny Okręgu VI POW, za m. V 1917 r., k. 608–612.

²⁷ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 104.

Kielecki Komitet Robotniczy PPS w ramach działań samopomocowych założył bezpłatną czytelną dla robotników (druga połowa 1915 r.)²⁸ oraz Stowarzyszenie Spółdzielców „Społem” (maj 1916), którego – jak ówczesnie stwierdzano – „kuchnia i piekarnia pomyślnie się rozwijają”²⁹. Stowarzyszenie, utworzone w celu niesienia pomocy najuboższym mieszkańcom Kielc w zdobywaniu pracy oraz środków żywnościowych, zorganizowali, a potem nim kierowali F. Loeffler i Zygmunt Koterski³⁰.

Próbowano także czynnie sprzeciwić się polityce władz austriackich – głównie za pomocą strajków. Największym tego typu przedsięwzięciem był zorganizowany 20 sierpnia 1917 r. wspólnie przez PPS w Kielcach i Radomiu strajk kolejarzy, w którego wyniku robotnicy wywalczyli znaczne podwyżki płac³¹. Organizując strajki, uzyskiwano większy wpływ na robotników, co od razu starano się przekształcić w instytucjonalne formy poparcia, głównie przez tworzenie związków zawodowych. Mechanizm ten można pokazać chociażby na przykładzie strajku w dniu 14 maja 1917 r. w kopalniach w Płukience i Bolesławiu w powiecie olkuskim³².

Jednym z istotnych przejawów aktywności politycznej PPS w tym okresie był kolportaż pism PPS – „Robotnika”, później także wydawanych w Lublinie „Naszyc Haseł” i „Chłopskiej Doli” oraz w Warszawie „Do czynu” i „Jedności Robotniczej”. Sporadycznie docierały także do okręgu kieleckiego „Łodzianin” i „Przedświt”. Rozprowadzano także, niekiedy w setkach egzemplarzy, odezwy i druki ulotne partii, zarówno jej struktur kieleckich, jak i centralnych.

Ta działalność socjalistów wpływała na wolny, ale systematyczny wzrost liczby członków partii i sympatyków. W połowie 1917 r. było już 300 członków organizacji

²⁸ CAW, Akta odznaczeniowe Franciszka Loefflera, Krzyż Niepodległości, 19 XI 1930.

²⁹ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

³⁰ MNKi, sygn. H/2013, Projekt Statutu Stowarzyszenia Spółdzielczego „Tania kuchnia Społem”, [Kielce 1916].

³¹ Jak oceniała Komenda Okręgu POW w Kielcach, „Zorganizowany około 20 sierpnia [1917], przez PPS, strajk kolejowy udał się nieźle, robotnicy [doszli] do korzystnego kompromisu z władzami kolejowymi”. CAW, POW, t. 402, Raport sytuacyjny Komendy Okręgu VI POW, 17 IX 1917 r., k. 635. Po strajku Austriacy, chcąc spacyfikować sytuację na kolei, w październiku 1917 aresztowali m.in. kielecki zarząd Związku Kolejarzy oraz podnieśli płace.

³² Komendant POW w powiecie olkuskim tak relacjonował wydarzenia w Bolesławiu: „Dnia 14 maja [1917] wśród górników kopalni na Płukience i w Bolesławiu wybuchł strajk. Górnicy domagali się podniesienia racji chleba, podwyższenia 50% płacy i 8 godzin roboty, nafty i opału. Strajk trwał tylko jeden dzień. Górnikom podwyższono płacę o 15% i powiększono rację chleba [...]. Dnia 20 maja 1917 w Bolesławiu został zawiązany wśród górników Związek Zawodowy Robotników, liczący 40 członków. Celem tego związku ma być skonsolidowanie górników i opieranie się wszelkim możliwym presjom, wywieranym na górników (tak przynajmniej rozumieją ten związek górnicy)”. CAW, POW, t. 402, Raport polityczny Komendy Obwodu 7, okręgu VI POW, 31 V 1917 r., k. 476.

PPS w Kielcach³³, co oznaczało, że w ciągu roku ich liczba potroiła się. W latach 1916–1918 aktywni PPS w Kielcach stanowili: Teofil Arendarski, Bolesław Bernhard, Jan Chrabąszcz, Jan Galiński, Stanisław Galiński, Eugeniusz Górkwicz, Stanisław Konczewski, Edward Korfel, Józefa Korfel, Stanisława Korfel, Kazimierz Korupczyński, Kazimierz Koszutski, Wojciech Krzyżkiewicz, Jadwiga Loeffler, Wacław Łojek, Mieczysław Małolepszy, Stanisław Marcinkowski, Stefan Michciński, Adam Nowicki, Tekla Pawlak, Józef Plutecki, Adam Raczyński, Józefa Robakowska, Stanisław Robakowski, Stefan Rode, Edward Rutkiewicz, Henryk Rzędowski, Tomasz Sobierajski, Tomasz Stachacz, Stefania Sienkiewicz, Jan Skrzypek, Roman Szmeidl, Stefan Solnica, Antoni Ślizowski, Stanisława Tkacz, Wiktor Trzaska, Jerzy Więckowski, Stefan Wróblewski, Stefan Zielski, Józef Żółciński.

4 lutego 1917 zwołano I Konferencję Partyjną Polskiej Partii Socjalistycznej w Kielcach, w której uczestniczyło 40 działaczy zarówno z miasta, jak i dawnej guberni kieleckiej. Konferencja reaktywowała Okręgowy Komitet Robotniczy PPS w Kielcach, powołując w jego skład: Franciszka Loefflera (przewodniczący), Stanisława Sobierajskiego, Michała Dzierżaka, Stefana Pachelskiego, Włodzimierza Sienkiewicza, Karola Rutkiewicza, Edwarda Rutkiewicza, Feliksa Łukaniewicza, Mieczysława Małolepszego, Wacława Pileckiego, Celinę Ruszczewską³⁴. Konferencja wystosowała również pismo do Tymczasowej Rady Stanu, domagając się zajęcia przez nią zdecydowanego stanowiska w sprawie armii polskiej oraz powołania polskiej administracji³⁵. F. Loeffler reprezentował okręg kielecki PPS na odbytej w dniach od 20 do 22 lutego 1917 r. Radzie Partyjnej PPS w Warszawie, podczas której zaakceptowano decyzję kierownictwa partii o wyjściu z Centralnego Komitetu Narodowego³⁶.

Okręg kielecki PPS obejmował powiaty byłej guberni kieleckiej: kielecki, włoszczowski, jędrzejowski, stopnicki, pińczowski, miechowski i olkuski. Realnie Okręgowemu Komitetowi Robotniczemu PPS w Kielcach poza Kieleckim Komitetem Robotniczym podlegały organizacje w Białogonie, Zagnańsku, Chęcinach i Suchedniowie. Najliczniejszą spośród nich była organizacja pepeesowska w Białogonie pod Kielcami, kierowana przez Franciszka Kurę. Liczyła ona w połowie 1917 r. 56 członków rekrutujących się głównie spośród robotników odlewni Franciszka Skibińskiego oraz warsztatów kolejowych³⁷. Organizacje PPS w Suchedniowie

---

³³ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 104.

³⁴ AAN, Archiwum PPS, t. 305/VI/62, Spis konspiracyjnych działaczy PPS Okręgu Kieleckiego w l. 1904–1918, k. 24–26.

³⁵ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

³⁶ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/57, Protokół Rady Partyjnej w dniach 20–22 lutego 1917 roku, k. 14, zob. też J. Z. Pająk, *O rząd i armię*, s. 209.

³⁷ Członkami organizacji PPS w Białogonie byli: Antoni Adamczyk, ps. „Jabłoński”, Karol Bakula, ps. „Andrzej”, Józef Głowacki, Michał Dzierżak, ps. „Michał”, Wincenty Grzyb,

i Zagnańsku opierały się głównie na robotnikach kolejowych oraz pracownikach miejscowych tartaków. Do czołowych aktywistów PPS w powiecie kieleckim należeli: Michał Dzierżak (Białogon), Jerzy Paszkowski (Białogon), Marek Suliga (Białogon), Franciszek Kura (Białogon), Jan Cabanowski (Chęciny), Teofil Metrycki (Chęciny), Włodzimierz Sienkiewicz (Ćmińsk), Stanisław Czernichowski (Samsonów), Jan Grzybowski (Samsonów), Józef Grzybowski (Kołomań), Wojciech Jończyk (Samsonów), Rozalia Salata (Samsonów), Daniel Ząbiński (Suchedniów).

Niewątpliwie w latach 1916–1918 Kielce wraz z przyległymi miejscowościami stanowiły najważniejszy ośrodek działalności PPS. Komendant miejscowego obwodu POW raportował:

Partii politycznych nie ma, prócz w kilku miejscowościach luźnych organizacji Polskiej Partii Socjalistycznej i organizacji ścisłej w Białogonie. Najczęściej spotyka się sympatyków PPS, rządziej [Polskiego] Stronnictwa Ludowego, gdyż praca tegoż stronnictwa na terenie Obwodu jest zupełnie nieprowadzoną³⁸.

Te oceny potwierdzają także wyniki wyborów do Sejmu Ustawodawczego, w których najwięcej głosów na PPS w okręgu kieleckim padło w Kielcach i wsiach położonych pod tym miastem³⁹.

Istotną rolę dla rozwoju PPS stanowiło przyjęcie nowego statutu na XIII Zjeździe w Piotrkowie, który przewidywał terytorialną zasadę przynależności do partii – przez organizacje dzielnicowe lub lokalne podlegające okręgowym komitetom robotniczym⁴⁰. W połowie 1917 r. powstały na terenie okręgu organizacje PPS w powiecie olkuskim – w Olkuszu i Bolesławiu – oraz w powiecie jędrzejowskim w Jędrzejowie. Tę ostatnią założył Tadeusz Bogusławski przy współudziale kieleckich działaczy PPS: szewca Adama Nowickiego i murarza Teofila Arendarskiego oraz Andrzeja Walerona (w tym czasie prezesa Rady Narodowej Powiatu Jędrzejowskiego). Jednocześnie z rozwojem struktur partyjnych budowano także,

---

ps. „Królik”, Stanisław Iwański, Jan Jopowicz, ps. „Jan”, Walenty Komisarczyk, ps. „Kajtek”, Wincenty Kopeć, Stanisław Kosiarkiewicz, Franciszek Kura, ps. „Filipiński”, Jan Kura, ps. „Kukułka”, Jan Kubron, ps. „Wiech”, Antoni Mateja, Jan Mażycki, ps. „Władysław”, Karol Mażycki, ps. „Król”, Andrzej Pytel, Jan Przybysławski, ps. „Feliks”, Stanisław Rubinkowski, ps. „Tadeusz”, Jan Rutkowski, Marek Suliga, Wojciech Szczygłowski, Antoni Ślizowski, ps. „Bilski”, Bolesław Wąsik, Jan Wąsik, Stanisław Wójcik, ps. „Wojtek”. BAŚ, ZS, Papiery Władysława Koterskiego-Spalskiego, t. 14, Koło Franciszka Kury, V 1917, s. 1.

³⁸ CAW, POW, t. 402, „Raport polityczny Komendy Obwodu 9 – VI Okręgu POW, 6 VIII 1917 r., k. 569.

³⁹ W powiecie tym na 65 322 głosujących, na listy PPS oddano 3782 głosy, *Statystyka wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, „Miesięcznik Statystyczny” 1920, t. 2, z. 3–6, s. 52.

⁴⁰ Najwyższą władzą w partii pozostawał zjazd, a między zjazdami Centralny Komitet Robotniczy i Rada Partyjna, składająca się z członków CKR, delegatów okręgów i wydziałów centralnych. *Ustawa Polskiej Partii Socjalistycznej (przyjęta na XIII Zjeździe PPS)*, b. m. 1917.

jak już wspominałem, organizacje związkowe. Na jesieni 1917 r. w związku z umocnieniem organizacyjnym związków zawodowych powołano w Kielcach Radę Związków Zawodowych, na której czele stanął przywódca PPS F. Loeffler⁴¹.

Podjęmowano także próby zorganizowania dalszych kół PPS w innych powiatach okręgu ale nie przyniosły one pozytywnego rezultatu. Pod koniec 1917 r., jak wynika z zachowanych raportów POW, Polska Partia Socjalistyczna miała na terenie powiatu stopnickiego, włoszczowskiego i olkuskiego licznych sympatyków, często byłych członków partii w latach 1905–1907⁴². Stanowili oni wraz z członkami byłego „Zarania” trzon tworzącego się w tym czasie Polskiego Stronnictwa Ludowego. Oznaczało to, że chcąc odtworzyć w niektórych miejscowościach PPS, należałoby faktycznie rozbić organizujące się stronnictwo chłopskie, a to ze względu na sojusz polityczny, jaki łączył w tym czasie socjalistów i ludowców, uważano za niepożądane⁴³. Przykładowo, oceniając sytuację w Busku, relacjonowano z tamtego terenu: „w Busku można założyć kółko nawet dosyć prędko, ale ucierpi na tym ogromnie PSL, które się składa z naszych towarzyszy i oni go prowadzą, a po ich odstąpieniu PSL rozleci się kompletnie. Wobec tego nie wiadomo, co począć”⁴⁴. Jeśli chodzi o pracę w środowisku wiejskim, Wydział Wiejski CKR w okólniku z 15 marca 1917 r. wyraźnie precyzował, do kogo głównie miała być adresowana na wsi oferta programowa PPS, stwierdzając: „w działalności agitacyjnej i organizacyjnej należy zwrócić główną uwagę na robotników rolnych, służbę folwarczną, pracowników kolejowych itp., włościan małorolnych, rzemieślników wioskowych i małomiasteczkowych (kowali, szewców itp.)”⁴⁵. Chęć dotarcia do części chociażby środowiska wiejskiego była powodem, dla którego wspólnym wysiłkiem struktur okręgowych PPS w Kielcach i Radomiu powołano do życia i wydawano w latach 1916–1918 pismo „Wezwanie”. Do kwietnia 1917 r. redagował je i drukował w Radomiu Marian Malinowski, ps. „Wojciech”, a od maja 1917 r. w Kiel-

---

⁴¹ CAW, Akta odznaczeniowe Franciszka Loefflera Krzyż Niepodległości, 19 XII 1930.

⁴² Przykładowo w powiecie stopnickim byli to: Jan Detko (Busko), Jan Choiński (Łopuszno), Franciszek Gondek (Busko), Wacław Kożycki (Chmielnik), Jan Król (Busko), Leon Lewicki (Szczaworyż), Wincenty Rydzy (Busko), Jan Rzepka (Szaniec), Stanisław Sojda (Chmielnik), Stanisław Woźniak (Piotrkowice), Henryk Zwolski (Busko). BAŚ, ZS, Papiery Władysława Koterskiego-Spalskiego, t. 14, Dla tow. Loefflera w Kielcach. Stosunki pepesowskie w pow. stopnickim. s. 5–8.

⁴³ Wytyczne władz centralnych PPS w tej kwestii były jasne: „W działalności agitacyjnej i organizacyjnej należy bezwzględnie zwalczać Zjednoczenie Ludowe i przeciwnie, nie zaostriżać stosunków z Polskim Stronnictwem Ludowym, dążąc do rozgraniczenia sfery wpływów tego stronnictwa i PPS”. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/11, pt. 3, Do organizacji terenowych PPS, Okólnik nr 2 w sprawie roboty wiejskiej, Warszawa 7 III 1917, k. 8; o stosunku PPS do PSL zob. M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003, s. 246–247.

⁴⁴ BAŚ, ZS, Papiery Władysława Koterskiego-Spalskiego, t. 14, Dla tow. Loefflera w Kielcach, s. 5.

⁴⁵ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/11, pt. 3, Do organizacji terenowych PPS, Okólnik nr 2 w sprawie roboty wiejskiej, Warszawa 7 III 1917, k. 7.

cach Franciszek Loeffler. Pismo wychodziło z podtytułem „Niech żyje niepodległa Polska Demokratyczna” i przeznaczone było głównie dla chłopów. W sumie udało się wydrukować 10 numerów tego periodyku⁴⁶.

Rezultaty prac PPS w środowisku wiejskim były jednak niewielkie. Raporty różnych struktur POW w 1917 r., potwierdzając brak istnienia organizacji PPS w powiecie miechowskim, pińczowskim, stopnickim i włoszczowskim, podkreślały zarazem, że wynikało to z rolniczego charakteru tych powiatów i dominacji ludności chłopskiej, niepodatnej na hasła socjalistyczne. Oceniając stan zorganizowania PPS w powiecie miechowskim, komendant miejscowej POW stwierdzał, iż:

[...] w Obwodzie 6 [VI Okręgu POW] partia ta liczy kilku członków rozrzuconych po całym obwodzie. Są to ludzie przyjezdni z Zagłębia Dąbrowskiego. Prócz tego partia ta ma nielicznych sympatyków wśród ludności miejskiej. Na wsi usposobieni są zazwyczaj wrogo względem tej partii, dlatego też wszelkie pisma i odezwy tej partii nie są chętnie czytane⁴⁷.

Mimo więc podejmowanych wysiłków wpływy PPS w rolniczych powiatach okręgu kieleckiego nie były znaczące i w latach wojny, poza niektórymi miastami i osadami, nie zwiększały się. Wykazują to w sposób dobitny wybory do Sejmu Ustawodawczego, w których PPS uzyskała na tych obszarach najniższy spośród startujących sił politycznych wynik⁴⁸.

Niemal od początku istnienia jako zorganizowanej siły politycznej, kieleccy działacze PPS uczestniczyli w tworzonych w Kielcach porozumieniach i przedsięwzięciach integrujących środowisko lewicy niepodległościowej, a więc w Zjednoczonych Organizacjach Niepodległościowych w Kielcach, następnie zaś w Komitecie Narodowym miasta Kielce, będącym strukturą Narodowej Rady Okręgowej Zie-

⁴⁶ M. Adamczyk, *Cztery epoki prasy Kielecczyny 1811–1956*, Kielce 1991, s. 36. Zob. też Ż. Kormanowa, *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866–1918*, Warszawa 1949, s. 86. Przy okazji należy sprostować, iż podawany przez Mieczysława Adamczyka jako współpracownik pisma rzeźbiarz Feliks Andrzej Wojciechowski, ps. „Kopacz”, nie mógł nim być, ponieważ zmarł w więzieniu radomskim w 1908 r. – zob. CAW, Akta Krzyża Niepodległości z Mieczami, t. 4 (19 XII 1930), k. 234.

⁴⁷ CAW, POW, t. 402, Raport polityczny Komendy Obwodu 6, okręgu VI POW, 1 VI 1917 r., k. 381. Podobne oceny zawierały również inne raporty z tego obwodu w 1917 r. – „Partia ta nie istnieje w Obwodzie 6 [POW]. Znaleźć można nielicznych sympatyków i tylko wśród ludności przyjezdnej, szczególnie z Zagłębia Dąbrowskiego. Wszelkie wydawnictwa i odezwy bywają przez ludność miejscową niechętnie czytane, jeżeli tylko wydawnictwa te posiadają litery PPS”; tamże, Raport polityczny, 30 VI 1917 r., k. 384; „Partia ta dotychczas w powiecie miechowskim, jako taka nie istnieje, jedynie poszczególnych członków z ludności przyjezdnej i nielicznych sympatyków wśród ludności miejscowej, przeważnie małomiasteczkowej”; tamże, Raport polityczny, 7 VIII 1917 r., k. 443a; „Partia ta, jako taka dotychczas nie istnieje, liczy jedynie w poszczególnych miasteczkach sympatyków”; tamże, Raport sytuacyjny, 31 VIII 1917 r., k. 447.

⁴⁸ Zob. analizę wyborów do Sejmu Ustawodawczego w gminach wiejskich przeprowadzoną przez M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego*, s. 252–255.

mi Kieleckiej⁴⁹. W tym okresie, podobnie jak w całej PPS, drogę do urzeczywistnienia celów programowych partii widziano z jednej strony w rozwoju własnych struktur organizacyjnych, z drugiej – w zgodnym współdziałaniu lewicy niepodległościowej.

Odezwa Kieleckiego Komitetu Robotniczego PPS z sierpnia 1916 roku głosiła:

[...] dzień 6 sierpnia 1914 r., w którym Józef Piłsudski na czele strzelców polskich wypowiedział wojnę wszelkiemu gnębiącemu nas uciskowi, jest wielkim świętem i dla nas robotników polskich, bo my, choć pamiętamy o swej odrębności klasowej i o naszych interesach klasowych, tym niemniej poczuwamy się do łączności z całym narodem i krwi swej dla wolności Ojczyzny nie pożałujemy. Prawda, że nie chcemy, aby gorące kasztany naszymi rękami z ognia wyciągnięte stały się łupem tych, którzy dziś z dala od roboty narodowej się trzymając, upatrują tylko sposobnej chwili, aby korzyści wszelkie, jakie z sytuacji obecnej wypłyną, dla siebie zmonopolizować. Aby do tego nie doszło, musimy się do kupy garnąć, musimy się organizować w zwarte kadry Polskiej Partii Socjalistycznej, która nigdy naszego zaufania nie zawiodła, której sztandar jest nam drogi. Organizacja da nam siłę, że się przed wewnętrznym wrogiem wolności naszej obronimy i wszelkie zakusy rodzimej reakcji zdemaskujemy i udaremnimy. Niech żyje więc wolna PPS w wolnej N i e p o d l e g ł e j Polsce D e m o k r a t y c z n e j . Niech żyje Wojsko Polskie i jego wódz naczelny Józef Piłsudski! Niech żyje Rząd Narodowy, złożony z przedstawicieli wszystkich stanów i klas i jego tymczasowe przedstawicielstwo Centralny Komitet Narodowy w Warszawie⁵⁰.

Wraz z innymi stronnictwami lewicy niepodległościowej poparto akt 5 listopada 1916 r. i powstanie Tymczasowej Rady Stanu. Wyrazem tego było m.in. desygnowanie Włodzimierza Kunowskiego do tej instytucji, jak również udział licznych działaczy pepeesowskich, m.in. Tomasza Arciszewskiego, Teodora Toeplitza, Bolesława Czarkowskiego, Mieczysława Niedziałkowskiego w pracach kierowanego przez nich Departamentu Pracy TRS⁵¹. Poparcie dla TRS wynikało w dużej mierze z żywionych początkowo nadziei, że ta właśnie instytucja stanie się realizatorem koncepcji częściowego rozwiązania sprawy polskiej w oparciu o państwa centralne. Koncepcja ta stanowiąca program Centralnego Komitetu Narodowego, którego przecież częścią składową była ówczesnie PPS, zakładała powstanie dzięki sojuszowi z państwami centralnymi buforowego państwa polskiego, złożonego z ziem byłego zaboru rosyjskiego⁵². Udział Polskiej Partii Socjalistycznej zarówno w pracach CKN, Rady Narodowej, jak i TRS budził jednak sprzeciw części jej działa-

---

⁴⁹ Szerzej na temat udziału socjalistów kieleckich w porozumieniach lewicy niepodległościowej zob. J. Z. Pająk, *Narodowa Rada Okręgowa Ziemi Kieleckiej (1915–1917)*, w: *Społeczeństwo polskie w dobie I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, pod red. R. Kołodziejczyka, Kielce 2001, s. 283–301 oraz tegoż: *O rząd i armię*, s. 317–339.

⁵⁰ AAN, PPS (Fracja Rewolucyjna), t. 15/IV-3, *Towarzysze!*, Kielce VIII 1916, k. 2.

⁵¹ Na temat udziału socjalistów w TRS zob. W. Suleja, *Próba budowy zrębów polskiej państwowości polskiej w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, Warszawa 1998, s. 316–320.

⁵² Szerzej na temat programu CKN zob. J. Z. Pająk, *O rząd i armię*, s. 118–126.

czy, obawiających się utracenia przez partię tożsamości ideowej. Kielecka organizacja PPS, w odróżnieniu od warszawskiej i łódzkiej, bez większych zastrzeżeń popierała udział partii w pracach TRS zgodnie z „Oświadczeniem” wydanym przez Centralny Komitet Robotniczy w styczniu 1917 r.⁵³

Do czołowych działaczy PPS uczestniczących w pracach Rady Okręgowej Ziemi Kieleckiej i jej struktur należeli: S. Sobierajski, S. Artwiński, S. Pachelski, K. Rutkiewicz, M. Dzierżak, zaś przewodniczący partii – F. Loeffler był zarazem najpierw sekretarzem, a następnie prezesem Rady Okręgowej. W pracach różnych struktur ROZK brali udział także inni członkowie PPS, m.in. S. Michciński (Kielce), T. Bogusławski (Jędrzejów), F. Kura (Białogon), B. Bernhard (Kielce), J. Chrabaszcz (Kielce), J. Paszkowski (Białogon), M. Małolepszy (Kielce), J. Skrzypek (Kielce), M. Suliga (Białogon), A. Ślizowski (Kielce), J. Więckowski (Kielce). Można bez przesady stwierdzić, iż członkowie i sympatycy PPS odegrali jedną z głównych ról w tworzeniu struktur Rady Okręgowej. Jak pisano w sprawozdaniu na XIII Zjazd PPS:

[...] z dawniejszej roboty, PPS pozostawiła liczne grupy sympatyków. Rewolucyjne tradycje PPS w zaraniu nowego ruchu niepodległościowego dają możliwość oddziaływać na opinię szerokich kół. Tym jest uwarunkowany dotychczasowy udział PPS w robotce narodowej i pochłonięcie przez nią główniejszych sił pepeesowych⁵⁴.

Wycofanie się w lutym 1917 r. socjalistów z Centralnego Komitetu Narodowego i jego struktur terenowych było jedną z przyczyn kryzysu organizacyjnego, jaki zaistniał w pierwszej połowie 1917 r. w Narodowej Radzie Okręgowej Ziemi Kieleckiej⁵⁵. Najogólniej można stwierdzić, że PPS, stwierdzając nieskuteczność polityki aktywistycznej, uznała, iż jej kontynuowanie utraciło sens, wobec czego partia ta przeszła do zdecydowanej opozycji wobec polityki okupantów⁵⁶. W Kiel-

---

⁵³ Stwierdzano w nim: „Domagamy się od Rady Stanu, aby stała na stanowisku demokratycznym. W pracach przygotowawczych do Sejmu [...], Rada Stanu winna się kierować zasadą równouprawnienia wszystkich obywateli, zabezpieczenia im najszerszych wolności politycznych i zaprowadzenia do wszystkich ciał przedstawicielskich głosowania powszechnego, równego, tajnego i bezpośredniego, i proporcjonalnego. Od Tymczasowej Rady Stanu, która powinna być Tymczasowym Rządem Narodowym – klasa robotnicza oczekuje i domaga się energicznej działalności w celu uruchomienia przemysłu, poprawy warunków aprowizacyjnych, usunięcia podziału na dwie okupacje, polepszenia bytu robotników i pracowników wszelkiej kategorii, opieki nad bezrobotnymi, ujęcia w swoje ręce skarbowości, szkolnictwa, sądownictwa oraz innych działów gospodarki publicznej w możliwie najszerszym zakresie”. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 5, Oświadczenie, [I 1917], k. 1.

⁵⁴ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9 pt. 2, XIII Zjazd PPS, 7–10 VI 1917. 2. Sprawozdania z okręgów, k. 8.

⁵⁵ J. Z. Pająk, *Narodowa Rada Okręgowa Ziemi Kieleckiej*, s. 301.

⁵⁶ Szerzej na ten temat J. Z. Pająk, *O rząd i armię*, s. 185–203, 209–211. Przykładem rozczarowania PPS do polityki aktywistycznej może być odezwa w której stwierdzano: „Od kilku miesię-

cach zmiana stanowiska tej partii wobec wspólnych przedsięwzięć była powszechnym zaskoczeniem dla dotychczasowych partnerów, stąd stojący zarówno na czele socjalistów, jak i Rady Okręgowej F. Loeffler musiał nawet w specjalnym liście tłumaczyć swoje postępowanie⁵⁷.

Po likwidacji Centralnego Komitetu Narodowego PPS jako całość była w latach 1917–1918 członkiem Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych, w Kielcach zaś uczestniczyła w pracach jej regionalnych odpowiedników: Unii Demokratycznej i Okręgowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Niepodległościowych. Na ich czele stał lider miejscowych socjalistów F. Loeffler. W warunkach kieleckich dążyły one początkowo do zalegalizowania części prac prowadzonych w poprzednim czasie przez ROZK⁵⁸. W praktyce, szczególnie od końca 1917 r., Okręgowa Komisja Porozumiewawcza stanowiła forum uzgadniania współpracy pomiędzy PPS a innymi organizacjami lewicy niepodległościowej: Polskim Stronnictwem Ludowym, Partią Niezawisłości Narodowej, Ligą Kobiet Polskich Pogotowia Wojskowego, Polską Organizacją Wojskową, Związkiem Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, Związkiem Młodzieży Niepodległościowej

---

cy dano nam niby Niepodległość, – zostaliśmy wolnym narodem. W rzeczywistości jednak nic się nie zmieniło, a nawet w niektórych wypadkach jest gorzej, jak było za czasów moskiewskich [...]. Oto kończy się już 5-ty miesiąc od chwili ogłoszenia niepodległości, a 3-ci od utworzenia Rady Stanu, a naród nasz w dalszym ciągu jest krępowany we własnej swej woli – w pracy swojej nad budową własnego niepodległego państwa. Niby jesteśmy obywatelami wolnego państwa, niby jesteśmy niepodległymi, a tymczasem okupanci obchodzą się z nami jak z niewolnikami, a z krajem naszym postępują tak, jak gdyby był przeznaczony na wyniszczenie i zagładę. Olbrzymie lasy – majątek narodowy – są wycinane na ogromnych przestrzeniach. Rekwizycje po miastach i po wsiach – nadużycia przy rekwirowaniu przechodzą granice czasów moskiewskich. Rekwiruje się po kilka razy w jednych i tych samych wioskach. Egzekucje i bicie bezbronnej ludności wypadkowo spotkanej lub bezprawnie aresztowanej – są na porządku dziennym. Traktowanie nas Polaków przez urzędników i żandarmów okupantów przechodzi miarę w swej brutalności”. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 5, Do ogółu ludności!, Warszawa 15 III 1917, k. 5.

⁵⁷ Czytamy w nim „Kiedy w roku 1915 zaczynałem polityczną działalność na terenie Ziemi Kieleckiej, moja przynależność partyjna dla nikogo spośród Was nie była tajemnicą. [...] Dziś PPS, której jestem ideowym, długoletnim członkiem, wystąpiła z Centralnego Komitetu Narodowego, w konsekwencji odwołała między innymi i mnie z placówki, na której za jej wolą i zezwoleniem narodową służbę z Wami pełniłem. Obowiązek karności, który lat temu dwa nakazał mi stanąć w szeregach bezpartyjnej organizacji Centralnego Komitetu Narodowego, walczącej o wolność i niepodległość Ojczyzny, obecnie te szeregi nakazał mi opuścić i nakazowi temu musiałem być posłuszny. [...] Że jednak wspólna dwuletnia praca organizacyjna, w tak trudnych warunkach prowadzona wytworzyła, wierzę, między mną a Wami, obywatele, towarzysze pracy pewną spójnie ugruntowaną na obopólnym zrozumieniu i zaufaniu, nie mogłem i nie chciałem zerwać łączących nas nici bez słowa pożegnania i uzasadnienia mego stanowiska...” AAN, CKN, t. 11, List otwarty do organizacji Centralnego Komitetu Narodowego w mieście Kielcach i powiatach Ziemi Kieleckiej, Kielce 11 III 1917, k. 1.

⁵⁸ Chodzi tu o projekt powołania Związku Demokratycznego Ziemi Kieleckiej. J. Z. Pająk, *Zjazdy Okręgowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Niepodległościowych w Kielcach w listopadzie 1917*, „Między Wisłą a Pilicą”, Kielce 2000, t. 1, s. 305–317.

i Polską Organizacją Skautową. Ten etap współpracy wiązał się z zarzuceniem dotychczasowych planów częściowego rozwiązania kwestii polskiej i przyjęciem programu pełnej niepodległości państwowej dla Polski.

Zgodnie więc ze swoimi koncepcjami programowymi Polska Partia Socjalistyczna na terenie Kielc uczestniczyła w licznych manifestacjach narodowych tego okresu: obchodach rocznic powstania styczniowego i listopadowego oraz uchwalenia Konstytucji 3 maja. Istotnym elementem tej aktywności członków PPS był ich udział w pracach Polskiej Organizacji Wojskowej. W ocenie kierownictwa tej organizacji w 1917 r.: „Polska Organizacja Wojskowa w Kielcach składa się z elementów ideowo-organizacyjnych (najliczniej reprezentowani są ludzie z PPS)”⁵⁹. Wyrazem tego były również organizowane przez nią strajki i wystąpienia polityczne skierowane przeciwko polityce okupantów w kwestii polskiej. Największym tego typu wystąpieniem w tym czasie były manifestacje i strajki w okresie tzw. kryzysu przysięgowego⁶⁰.

Od marca 1917 r. PPS, rezygnując z uprawiania polityki aktywistycznej, opowiadała się jasno i zdecydowanie za pełną niepodległością Polski. Widomą oznaką zmiany stanowiska socjalistów w Kielcach było złożone 18 lipca 1917 r. na forum Rady Miejskiej oświadczenie F. Loefflera i K. Rutkiewicza, w którym odmówili Tymczasowej Radzie Stanu prawa do reprezentowania społeczeństwa polskiego oraz sprzeciwili się jej decyzjom w sprawie Legionów. Socjaliści przeciwstawili zarazem polityce TRS ideę zwołania „do Warszawy demokratycznego, niezależnego od okupantów Sejmu Ustawodawczego na zasadzie powszechnego prawa wyborczego”⁶¹. Rada Partyjna PPS odbyta w styczniu 1918 r. stwierdziła „iż celem PPS w obecnym okresie historycznym pozostaje wywalczenie niezawisłej republiki ludowej, obejmującej wszystkie ziemie polskie i związanej unią federacyjną z niepodległą Republiką Litwy”⁶². Szczególnie ostro od lata 1917 r. atakowano reżim okupacyjny, domagając się opuszczenia Królestwa przez wojska austro-węgierskie i niemieckie. Po powstaniu 12 września 1917 r. Rady Regencyjnej i krótkim okresie oczekiwania, od listopada zdecydowanie zwalczano tę instytucję, domagając się ustąpienia regentów⁶³. Opowiadano się przy tym za wprowadzeniem rządów republikańskich i demokratycznych.

---

⁵⁹ CAW, POW, t. 394, Raport polityczny Komendy Okręgu VI POW, 1 XI 1916 r., k. 255.

⁶⁰ Ich przebieg został przedstawiony w raporcie Komendy Okręgu VI POW. CAW, POW, t. 402, Raport sytuacyjny Okręgu VI POW, 6 VIII 1917 r., k. 629–630. Przebieg wydarzeń w końcu lipca 1917 przedstawia też za „Gazetą Kielecką” J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 104.

⁶¹ MNKi, sygn. H/2014, Oświadczenie radnych Franciszka Loefflera i Karola Rutkiewicza, Kielce 18 VII 1917, k. 1–2.

⁶² AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/11, pt. 4, Okólnik nr 1 CKR PPS, I 1918, k. 10.

⁶³ Ocenę przez PPS Rady Regencyjnej znajdziemy m.in. w druku tej partii ze stycznia 1918 r. w której stwierdzano: „Ci trzej regenci, którzy niedawno jeszcze bili korne pokłony przed krwawym carem, dzisiaj zginają swe karki przed przedstawicielami wojującego i zachłannego imperializmu – pruskim Wilhelmem i austriackim Karolem. Te narzędzia beselerowskie wystawiają

Początek 1918 r. przyniósł zaostrenie sytuacji politycznej w Kongresówce. W styczniu tego roku doszło do licznych strajków o charakterze ekonomicznym, niepozbawionych jednak akcentów politycznych⁶⁴. Również w Kielcach zgodnie z zalecaniem CKR PPS Kielecki Komitet Robotniczy zorganizował strajk powszechny, w którym wzięły udział wszystkie warsztaty rzemieślnicze, robotnicy miejscowych zakładów (w tym elektrowni) oraz kolejarze węzła kieleckiego. Do strajku przyłączyli się również uczniowie i uczennice miejscowych szkół średnich. Przez ponad trzy dni manifestowano, domagając się ustąpienia Rady Regencyjnej i ogłoszenia niepodległej republiki ludowej⁶⁵.

Podpisanie 9 lutego 1918 r. między państwami centralnymi a rządem Ukrainy traktatu, w którego wyniku miało dojść do oderwania od Królestwa Polskiego Chełmszczyzny i Podlasia wywołało na niespotykaną dotychczas skalę powszechne manifestacje i demonstracje, również w Kielcach. Brała w nich czynny udział kielecka PPS, która rozpowszechniała w mieście druki ulotne, wydane z tej okazji przez władze centralne partii. Stanowisko socjalistów, podobnie jak innych sił politycznych społeczeństwa, było jasne – zdecydowany sprzeciw wobec zamiarów okupantów⁶⁶. Na wieść o podpisaniu układu brzeskiego PPS zorganizowała 14 lutego 1918 r. w Kielcach kolejne manifestacje. Jak pisze Jan Pazdur, powołując się na relacje dziennikarza „Gazety Kieleckiej”:

Polskę, jak »postaw czerwonego sukna« na sprzedaż publiczną w Berlinie i Wiedniu”. AAN, PPS (Frakcja Rewolucyjna) t. 15/III/-3, Polska Partia Socjalistyczna. Towarzysze Robotnicy i Włościanie!, I 1918, k. 96, podobnie oceny znajdziemy w innych drukach PPS z tego okresu. Zob. także wystąpienie F. Loefflera 18 XI 1917 na zjeździe Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Niepodległościowych, *Zjazdy Okręgowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Niepodległościowych w Kielcach, w listopadzie 1917*, „Między Wisłą a Pilicą”, pod red. K. Brachy i S. Wiecha, Kielce 2000, t. 1, s. 310–311.

⁶⁴ J. Lewandowski, *Masowe wystąpienia antyokupacyjne w Królestwie Polskim w latach 1915–1918 (okupacja austriacka)*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, Humanistyka, 1988, t. 30, nr 1–2, s. 7. Zob. też M. Przeniosło, *Klasa robotnicza Kielecczyzny wobec niepodległości*, w: *Spoleczeństwo województwa kieleckiego wobec niepodległości 1918 roku*, pod red. J. Ławnika, Kielce 1991, s. 110.

⁶⁵ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 106.

⁶⁶ W odezwie CKR PPS czytamy: „Nowy niesłychany gwałt spełnia się nad narodem polskim. Zaczyna się nowy rozbiór Polski. Państwa zaborcze: Austro-Węgry, Niemcy i stająca w ich szeregu Ukraina postanowiły oderwać od Królestwa Polskiego wielką połać ziemi, zamieszkaną w ogromnej większości przez ludność polską. Zdeptano w sposób ohydny prawa nasze. Zgwałcono wolę ludności. Chcą nas rozedrzeć. Chcą nas skazać na zupełną bezsilność. Chcą tak pokrajać naszą ziemię, abyśmy zupełnie nie mogli rozwijać się pod względem ekonomicznym, politycznym i narodowym. Jest to dopiero początek. Grożą nam dalsze rozbiory, dalsze podziały [...]. Wzywamy wszystkich robotników i pracowników pracujących do zaprotestowania za pomocą strajku powszechnego”. APKr, NKN, t. 106, Towarzysze i Towarzyszki! Warszawa 12 II 1918, k. 281. Zob. także AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38 pt. 6, Polska Partia Socjalistyczna. Towarzysze Robotnicy! Obywatele

Jeszcze raz ujawniła się energia lokalnego kierownictwa PPS. Na znak podany syreną fabryczną wszyscy robotnicy porzucili pracę i pospieżyli na rynek, gdzie zgromadziła się też masa ludności innych zawodów, głosy mówców przeplatały się z okrzykami i pieśniami o charakterze patriotycznym i rewolucyjnym. Następnie ruszył pochód w kierunku siedziby komendatury okupacyjnej na zamku. Napotkawszy drogę odciętą przez kordon wojska, zawrócono na poprzednie miejsce, aby wybrać Obywatelską Komisję Wszechpartyjną⁶⁷.

Oprócz reprezentantów PPS weszli do niej przedstawiciele 15 organizacji, m.in. Chrześcijańskiej Demokracji, Narodowej Demokracji, Centrum Narodowego, NZR, Stronnictwa Polskiej Demokracji, PSL, Ligi Kobiet Polskich PW oraz związków zawodowych⁶⁸. Komisja opracowała rezolucję, która następnie została opublikowana jako wspólne stanowisko tych organizacji. Protestowano w niej przeciwko oderwaniu od Polski Chełmszczyzny i części Podlasia i oddaniu tych ziem nacjonalistycznemu rządowi ukraińskiemu⁶⁹. Rezolucję przyjęto także jako stanowisko Rady Miejskiej Kielc⁷⁰.

Kielecka PPS brała udział zgodnie ze stanowiskiem całej partii w akcji bojkotu wyborów do Rady Stanu, tworzonej przez Radę Regencyjną⁷¹. W trakcie obrad Rady Miejskiej, w kwietniu 1918 r., gdy doszło do wyborów, radni socjalistyczni demonstracyjnie opuścili salę obrad⁷². Kampanię przeciw istnieniu Rady Stanu, jak również Rady Regencyjnej, prowadzono przez cały czas istnienia tej instytucji, traktując ją jako część instytucji narzuconych Polakom przez okupantów⁷³.

Również obchody 1 Maja 1918 r. stały się dniem protestu przeciwko polityce okupantów. Po raz pierwszy od początku wojny na wezwanie PPS robotnicy kieleccy przerwali pracę w dniu święta robotniczego. Mimo zakazu władz okupacyj-

Polacy! [Warszawa II 1918], k. 18. Ocenę wystąpień przeciw okupantom w lutym 1918 r. zawiera natomiast druk ulotny z końca tego miesiąca, AAN, PPS (Fracja Rewolucyjna) t. 15/III-3, Polska Partia Socjalistyczna. Towarzysze i Towarzyszki! [Lublin] II 1918, k. 98.

⁶⁷ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 107.

⁶⁸ *Wiec w Kielcach*, „GK” 15 II 1918, nr 19, s. 1.

⁶⁹ MNKi, sygn. H/1749, Protest miasta Kielc przeciwko 4-mu podziałowi Polski, [Kielce] II 1918, k. 1.

⁷⁰ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 106–107.

⁷¹ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 6, Polska Partia Socjalistyczna. W pierwszej chwili..., 5 IV 1918, k. 21.

⁷² J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 107.

⁷³ W odezwie z czerwca 1918 stwierdzano „Rada Stanu jest pośmiewiskiem z tego co się nazywa przedstawicielstwem Narodu i ciałem prawodawczym. Rada Stanu, tak samo jak wszystkie nasze urzędy, niby to państwowe, które są tylko narzędziem w rękach okupantów spotka na swej drodze mocny opór polskich mas robotniczych i włościańskich, które dążą do Niepodległości i wyzwolenia społecznego”. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 6, Polska Partia Socjalistyczna, Towarzysze i Towarzyszki! Warszawa VI 1918, k. 25. Podobne oceny zawierają też inne druki PPS, m.in. APKr, NKN, t. 106, Polska Partia Socjalistyczna. Towarzysze i Towarzyszki! Precz z Radą Stanu!, k. 292.

nych odbył się też liczny pochód, który przemaszerował z placu Bazarowego na Rynek. Niesiono w nim hasła „Pokoju!”, „Wolności!” i „Chleba!”. Na zaimprovizowanym wiecu przemawiali F. Loeffler i S. Sobierajski, wzywając zebranych do oporu przeciw planom okupantów podziału Królestwa Polskiego. Zachęcając do rewolucji, jako jej cel widzieli, podobnie jak autorzy kolportowanej ulotki Centralnego Komitetu Robotniczego PPS – „niezawisłość i całkowite zjednoczenie polskiej Republiki Ludowej”⁷⁴.

W drugiej połowie 1918 r. nastąpiło istotne wzmocnienie struktur PPS w Kielcach w wyniku powrotu do miasta wielu działaczy, którzy przebywali dotychczas na terenie Rosji, a także państw centralnych, m.in. Michała Dziewięckiego, Wojciecha Grudnia, Antoniego Gumuły, Stanisława Kmiecia, Jadwigi Matkowskiej, Jana Paprosa, Jana Partyki, Jana Rutkiewicza, Marii Rutkiewicz, Izydora Stępnia i Antoniego Wójcika. Pozwoliło to na podjęcie szerszych działań przez tę partię na terenie miasta i okręgu. Przekształcono wtedy istniejącą od połowy 1917 r. niewielką organizację Samoobrony Robotniczej, kierowaną dotychczas przez S. Sobierajskiego, w Pogotowie Bojowe PPS, które zaczęto intensywnie rozbudowywać. Formację tę w dużej mierze oparto na członkach dawnych organizacji bojowych PPS z okresu rewolucji 1905 r. oraz POW. Organizacja w okręgu kieleckim kierowana była przez J. Partykę (w lipcu 1918 r. wszedł do Okręgowego Komitetu Robotniczego w Kielcach⁷⁵) i S. Sobierajskiego⁷⁶. Do najbardziej spektakularnych akcji bojowych przeprowadzonych przez kieleckie Pogotowie Bojowe należało: odbicie aresztowanego przez Austriaków za zabicie żandarma aktywisty PPS – Antoniego Kordasa (29 sierpnia 1917), rozbicie 1 listopada 1917 r. kieleckiego więzienia i uwolnienie członków Zarządu Związku Kolejarzy osadzonych tam po strajku w 1917 r. oraz wykonanie wyroku sądu partyjnego z 1905 r. na rosyjskim rotmistrzu żandarmerii Włodzimierzu Annienkowie (7 listopada 1918 w majątku Lipa, pod Pińczowem).

Przez cały 1918 r. prowadzono także zgodnie z jednym z głównych postulatów programowych PPS kampanię na rzecz równouprawnienia kobiet⁷⁷. Koordynowała ją powołana w marcu 1918 sekcja kobieca przy OKR PPS w Kielcach, kierowana przez Jadwigę Loefflerową i Celinę Ruszczewską⁷⁸. Jej kulminacją w Kiel-

---

⁷⁴ AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/38, pt. 6, Polska Partia Socjalistyczna. Niech żyje międzynarodowe święto robotnicze! Niech żyje 1 Maj! 1 V 1918, k. 23.

⁷⁵ *Kieleccy bohaterowie 1905–1907. Relacje Jana Partyki, Piotra Wiślickiego i Cecylii Stodółkiewicz-Fiołek*, oprac. B. Szabat i M. Nowak, Kielce 2003, s. 30.

⁷⁶ CAW, Akta odznaczeniowe Stanisława Sobierajskiego, Krzyż Niepodległości 19 XII 1930.

⁷⁷ *Program PPS*, Lublin 1918, s. 10–12. Uchwała Rady Partyjnej PPS ze stycznia 1918 stwierdzała: „że równouprawnienie kobiet jest nieodzowną koniecznością dla budowania państwa polskiego na zasadach demokratyzmu, wobec czego wita z radością dążenie kobiet do zdobycia już dziś pełni praw politycznych i społecznych, zapewniając walce tej poparcie swej organizacji”. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/11, pt. 4, Okólnik nr 1 CKR PPS, I 1918, k. 10.

⁷⁸ Sekcja została powołana zgodnie z uchwałami Rady Partyjnej PPS w styczniu 1918, AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/11, pt. 4, Okólnik nr 1 CKR PPS, I 1918, k. 10–11.

cach stał się zwołany we wrześniu 1918 przez Radę Związków Zawodowych wiec pod przewodnictwem Jadwigi Loeffler, na którym domagano się przyznania kobietom równych praw politycznych i społecznych⁷⁹.

Pod koniec okupacji Polska Partia Socjalistyczna, odrzucając formułę „zgodny narodoj”, pod patronatem Rady Regencyjnej zorganizowała w połowie października 1918 r. szereg wystąpień i manifestacji na terenie całego Królestwa Polskiego⁸⁰. 16 października odbyła się manifestacja i strajk powszechny w Kielcach, w trakcie których domagano się: zaprzestania rekwizycji i niszczenia majątku narodowego, uwolnienia Józefa Piłsudskiego i „wszystkich więzionych bojowników wolności” oraz „więzionych w Niemczech robotników”, ustąpienia Rady Regencyjnej i „swobodnego stanowienia o losie naszym”⁸¹. Żądano także „niezwłocznego rozpisania wyborów do konstytuandy, na podstawie powszechnego, równego, tajnego i bezpośredniego prawa wyborczego”⁸². W wydanej przez Kielecki Komitet Robotniczy PPS w przeddzień strajku odezwie stwierdzano:

Towarzysze Robotnicy i Włóścianie! Na polach walk zwycięskich narodów koalicji z państwami centralnymi uderza godzina dziejowej sprawiedliwości. Nieubłagani wrogowie nasi, którzy przed wiekiem krwawymi rękami rozerwali na sztuki żywe ciało Narodu, wiją się dziś w skurczach zasłużonej męki i oślepiłymi z lęku oczyma wpatrują się w zbliżające się ku nim widmo zagłady i zniszczenia. Ale nawet w tej wielkiej godzinie karzącej sprawiedliwości chytra i obłudna Austria i zbrodnicze, bandyckie Niemcy nie chcą wypuścić z rąk upatrzonogo łupu i dlatego tylko, że pragną za wszelką cenę pokoju, rządząją w Polsce oszukańczą komedię wyzwolenia [...]. Otóż w tej sytuacji my, lud pracujący Polski, oświadczamy kategorycznie i stanowczo, że dość już mamy łupieństwa i ucisku. Dość papierowych haseł, pięknych słów, obietnic i przyrzeczeń. Świadomi podjętej odpowiedzialności wchodzimy na drogę czynu. I przede wszystkim okupantom mówimy wyraźnie: „idźcie precz z ziemi naszej bezwstydni rabusie i ciemiężcy. Wyczerpała się już cierpliwość nasza. Nie damy się już dłużej okradać i ciemiężyć. Nie

⁷⁹ J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, s. 107.

⁸⁰ J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917–1919*, Warszawa 1962, s. 170–171.

⁸¹ AAN, PPS (Frakcja Rewolucyjna) t. 15/IV-a, Do robotników i włóścian Ziemi Kieleckiej, Kielce X 1918, k. 6.

⁸² Tamże. W kolportowanej w czasie strajku odezwie lubelskiej PPS czytamy „Niech żyje zjednoczona Niepodległa Republika Ludowa! Niech żyje strajk powszechny! Niech żyje konstytuanta! Precz z okupacją! TOWARZY-SZE ROBOTNICY! W środę 16 października – jednodniowy strajk powszechny! Żądamy usunięcia okupacji! Żądamy zwołania Konstytuandy jednoizbowej z powszechnych bez różnicy płci, tajnych, równych, bezpośrednich i proporcjonalnych wyborów! Żądamy uwolnienia aresztowanych! Żądamy swobód obywatelskich! Niech żyje Socjalizm! Niech żyje Rewolucja!” AAN, PPS (Frakcja Rewolucyjna), t. 15/IV-5, Polska Partia Socjalistyczna, [Lublin, X 1918], k. 25. Było to zgodne z uchwałą XIV Zjazdu PPS (14–17 IX 1918). Zob. AAN, Archiwum PPS, t. 305/III/9, pt. 3, XIV Zjazd PPS, Uchwała dot. sytuacji politycznej, k. 2.

ludźcie nas dłużej obietnicami wolności. My wiemy, że dopiero wtedy, gdy żądania niepodległości zjednoczonej Polski wypiszemy krwią i żelazem na grzbietach waszych stanie się ona faktem bezspornym i trwałym dorobkiem naszym⁸³.

Był to początek szerszej akcji prowadzonej przez całą drugą połowę października 1918 r. w której domagano się wprowadzenia Republiki Ludowej Polskiej oraz opuszczenia Królestwa Polskiego przez wojska i administrację okupacyjną. Akcja ta miała swoją kulminację podczas strajku powszechnego 1 listopada 1918 r., którym kierował z ramienia OKR PPS Roman Szmeidl. Strajk objął zarówno miasto, jak i najbliższą okolicę i umożliwił rozbrojenie Austriaków przez działający w stacjonującym w Kielcach 56. Pułku Piechoty Wojskowy Związek Rewolucyjny „Wolność”⁸⁴ oraz POW i Pogotowie Bojowe PPS. W wyniku tych działań przestały działać dotychczasowe władze okupacyjne, władzę w mieście zaś przejął dotychczasowy magistrat, z prezydentem Gustawem Bukowińskim na czele, działającym od 5 listopada 1918 r. jako Komisarz Rządu Rady Regencyjnej⁸⁵. Wywołało to liczne wystąpienia i manifestacje uliczne, wsparte przez strajk generalny, który objął cały przemysł, rzemiosło i handel Kielc. Jednocześnie POW i Pogotowie Bojowe PPS rozbroiły część byłego austriackiego 56. Pułku Piechoty (którego kadra popierała Radę Regencyjną). 7 listopada 1918 r. władzę w mieście i powiecie przejął jako Komisarz Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej w Lublinie – lider socjalistów Franciszek Loeffler. Jego główne oparcie stanowiły zgrupowane w Unii Stronnictw Niepodległościowych organizacje oraz zorganizowane przez PPS i POW oddziały Milicji Ludowej.

---

⁸³ AAN, PPS (Fracja Rewolucyjna) t. 15/IV-a, Do robotników i włościan Ziemi Kieleckiej, Kielce X 1918, k. 5.

⁸⁴ Szerzej na temat tej organizacji w opublikowanych wspomnieniach jej uczestników. M. Łodyński, W. Tempka, S. Szczepaniec, *Wojskowy Związek Rewolucyjny „Wolność” (Kartka z dziejów b. 56 p. p. obecnego 12 p. p.)*, „Niepodległość” (I), t. 11, s. 85–108. Zawarty w nich opis wydarzeń w Kielcach w listopadzie 1918 jest bardzo bałamutny i nierzetelny. Na marginesie tej sprawy można zauważyć, że brak jak dotychczas w literaturze przedmiotu przedstawienia i analizy wydarzeń listopadowych 1918 roku w Kielcach i powiatach b. guberni kieleckiej.

⁸⁵ MNKi, sygn. H/1691, Do mieszkańców miasta Kielce i powiatu kieleckiego, Kielce, 5 XI 1918.